

Ірина Балюк, к. ю. н.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Iryna Baliuk, PhD in Law

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

PROCEDURAL STATUS OF PARTICIPANTS OF ECONOMIC LEGAL PROCEEDINGS

The article analyzes composition of participants of economic legal proceedings to resolve a commercial dispute. The classification of participants based on interest in the results of resolving a commercial dispute was offered. Procedural status of each participant in the economic process was described. The author substantiates the positive aspect of simplified structure of participants of economic justice proceedings, determined completeness of legal status of each participant in the current economic procedural law and the ways to improve them. The peculiarities of participants' status on the stages of judicial review was analyzed. It was proved accordance of rights of participants in proceedings to goals and objectives of the respective stage.

Key words: participants of legal proceedings, a judge of an economic court, plaintiff, defendant, third parties, prosecutor, person that contributes to solution of an economic dispute.

Господарське судочинство має найбільш спрощену процедуру вирішення справ порівняно з цивільним та адміністративним судочинством. Склад учасників господарського судочинства також найменш чисельний, що зумовлено тим, що учасниками господарського судочинства є спеціальні суб'єкти господарювання. Таке положення є цілком виправданим. Спрощеність господарського провадження не позбавляє учасників прав та можливостей у захисті своїх прав, а навпаки сприяє прискоренню вирішення господарських спорів. Водночас правове оформлення статусу учасників господарського судочинства суттєво впливає на можливості учасників щодо захисту своїх прав. Зростання кола справ, що належать до компетенції господарських судів, та ускладнення структури судового процесу стадіями перегляду судових рішень зумовлюють проблеми чіткого визначення прав та обов'язків учасників господарського судочинства.

Сучасні українські науковці Беляневич В. Е., Нагребельний В. П., Васильєв С. В., Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Подцерковний О. П. та інші розглядали різноманітні питання господарського процесуального права та господарського судочинства. На окремі аспекти учасників господарського процесу звертали увагу Степанова Т. В., Ніколенко Л.М. та інші. Докладно процесуальний стан учасників господарського судочинства майже не розглядався.

У межах статті намагаємося дослідити правове оформлення процесуального статусу учасників господарського судочинства по вирішенню господарського спору нормами Господарського процесуального кодексу України¹ (далі ГПК) та проаналізувати зміни правових можливостей по стадіях господарського процесу.

За змістом господарського процесуального законодавства до складу учасників судового процесу належать особи, які беруть участь у справі, зацікавлені в результаті справи або здатні впливати на його перебіг. Правовий стан кожного учасника процесу визначається тими функціями і ціллю, які вони виконують у ході розгляду й вирішення спору². Для цього ним забезпечується використання процесуальних прав на всіх стадіях судового процесу. В теорії господарського процесуального права учасників судового процесу класифікують за різними критеріями³. Зручним, на наш погляд, є

¹ *Господарський процесуальний кодекс 1991* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>> (2016, липень, 11).

² Треушников, М.К. (ред.). (1995). *Арбитражный процесс*. Москва: Зерцало, 72.

³ Степанова, Т.В. (2015). Класифікація учасників господарського процесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 15 (том 2), 62-64.

виокремлення всіх учасників господарського судочинства залежно від правового інтересу до результатів вирішення спору. Перша група — господарські суди (судді), які безпосередньо вирішують конкретну справу. За процесуальним законодавством суддя господарського суду не належить до складу учасників судового процесу, оскільки відповідно до ст. 19 ГПК він є посадовою особою господарського суду. Водночас він є головною особою господарського судочинства та обов'язковим учасником господарських процесуальних правовідносин. Тому, на наш погляд, цілком доцільним є виокремлювати суддю господарського суду як особливого учасника господарського судочинства. Другу групу складають особи, які зацікавлені у вирішенні спору та його результатах. Таких учасників поділяють на осіб, які мають самостійний інтерес до предмету спору та виступають в судовому процесі на захист власного інтересу: сторони (позивач і відповідач), треті особи. Особи, які мають опосередкований (професійний) інтерес до результатів вирішення спору та виступають на захист чужих інтересів у силу покладених на них законом функцій: прокурор, державні та інші органи. Окремо слід визначити представника, який може мати безпосередній або опосередкований інтерес до предмету спору залежно від його зв'язку з особою, яку представляє. Третю групу становлять особи, які сприяють здійсненню правосуддя, нормальному ходу вирішення спору. Вони не є учасниками господарського спору та не мають власного інтересу до результату вирішення спору. Закон визначає їх як інших осіб, які беруть участь у судовому провадженні. Серед них можна назвати учасників, які є працівниками господарського суду: секретар судового засідання та судовий розпорядник. Інші особи беруть участь у справі за професійної причетності або до предмету спору, або до основних учасників спору. Це посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликають для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи, судові експерти, перекладачі.

Господарське судочинство являє собою сукупність декількох обов'язкових та необов'язкових стадій. Обов'язковими стадіями є: порушення провадження у справі, підготовка матеріалів до розгляду в засіданні суду, вирішення господарського спору та виконання судового рішення господарського суду. Необов'язковими стадіями є стадії перегляду судових рішень господарського суду, а саме перегляд судових рішень в апеляційному та у касаційному порядку, Верховним судом України та за нововиявленими обставинами. Наявність цих стадій слугує додатковими гарантіями прийняття законного рішення з господарського спору й тим самим захисту порушеного права.

Серед учасників господарського процесу виокремлюють осіб, без яких судовий процес неможливий. Вже зазначалася обов'язкова участь у господарському процесі судді господарського суду — основного та головного учасника, який здійснює судову владу. Суддя господарського суду має певний комплекс прав та обов'язків, щоб забезпечити максимальну реалізацію прав усіх учасників господарського судочинства. Інтереси судді не суперечать інтересам інших учасників процесу, він користується всіма необхідними правами по виявленню дійсних обставин справи, встановленню прав і обов'язків сторін, які впливають із спірного правовідношення та захисту порушеного права. На нього законом покладено завдання розгляду і вирішення спорів та прийняття судового рішення, яке є обов'язковим на всій території України. За господарським процесуальним законодавством справи у місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово. Залежно від категорії і складності справу може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів. Судді апеляційних судів, Вищого господарського суду України (касаційний суд у господарському судочинстві), Верховного Суду України здійснюють перегляд судових рішень колегіально. Перегляд за нововиявленими обставинами остаточного рішення суду відповідної інстанції, яке набрало законної сили, здійснює той самий суд. При цьому слід враховувати, що суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування судового рішення, прийнятого за його участю, або у перегляді прийнятого за його участю судових рішень за нововиявленими обставинами (ст. 20 ГПК). Всім суддям на всіх стадіях господарського процесу може бути заявлено відвід.

Іншими обов'язковими учасниками господарського судочинства є сторони — позивач та відповідач. Позивач і відповідач виступають як суб'єкти спірного матеріального правовідношення. Позивачами можуть бути підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності що подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. У випадках, передбачених законодавством, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької

діяльності. Згідно зі ст. 2 ГПК господарський суд порушує справи лише за позовною заявою позивача або уповноваженою на це особою. Відповідачами є юридичні особи та у випадках, передбачених законодавством, фізичні особи, яким пред'явлено позовну вимогу. За ствердженням позивача, відповідач є порушником його прав, притягується до відповіді за позовом і проти нього порушують справу. Тому у випадку відсутності позивача або відповідача а саме — настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою, чи припинено діяльність суб'єкта господарювання, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, відповідно до п. 3 ст. 62 ГПК суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви. З тих самих причин у вже порушеній справі суддя припиняє провадження у справі згідно із п. 6 ст. 80 ГПК. Таке припинення можливо як при вирішенні спору в суді першої інстанції так і на стадіях перегляду судового рішення.

Сторони в господарському процесі користуються рівними процесуальними правами. Втім абсолютна рівність позивача і відповідача неможлива за специфіки їх статусу. Така рівність втілюється в рівних процесуальних можливостях позивача і відповідача у захисті свого права. Відповідно до ст. 22 ГПК за загальними для сторін правами вони можуть знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у господарських засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення господарського суду в установленому процесуальним законодавством порядку, а також користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм ГПК. Прав без обов'язків не існує й сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Через специфіку свого статусу сторони наділені спеціальними правами. Позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову, змінити предмет або підставу позову. Відповідач має право визнати позов повністю або частково, а також подати зустрічний позов та відзив на позовну заяву.

Участь у процесі інших осіб не є обов'язковою, склад їх залежить від обставин кожної справи. Багатосуб'єктність матеріальних відносин зумовлює необхідність участі в судовому процесі третіх осіб. Господарське процесуальне законодавство передбачає два види третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору і які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають правовий зв'язок зі спірним матеріальним правовідношенням та власний інтерес до предмету спору. Вони на власний розсуд вступають у вже порушену справу до прийняття рішення шляхом подання повної заяви до позивача або відповідача або до них обох. Діють у судовому процесі самостійно, користуючись повним обсягом прав та обов'язків позивача. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, мають опосередкований інтерес до предмету спору, але рішення по справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї з сторін. Такі треті особи вступають у справу як на власний розсуд, так і на розсуд або суду, або сторони, або прокурора. Проте незалежно від того, за чиєї ініціативи вони залучені до справи, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, виступають у справі на стороні позивача або відповідача. Залежно від того, на боці якої сторони вони беруть участь, вони користуються правами позивача або відповідача за винятком спеціальних прав, які належать лише стороні. Отже, коли в статях ГПК для формулювання прав учасників використовується термін "сторони", ідеться про позивача, відповідача, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору і які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, якщо права кожної із осіб окремо не оговорюються. Слід звернути увагу на те, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, хоча функціонують у справі на боці однієї зі сторін, але здійснюють процесуальні дії в господарському судочинстві на власний розсуд.

Прокурор як учасник господарського судочинства наділений особливим процесуальним статусом. За ст. 121 Конституції України¹ на прокуратуру покладається представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Більш докладно ці положення

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>> (2016, липень, 11).

оформлені у ст. 23 Закону України “Про прокуратуру”². Відповідно до ст. 29 ГПК “прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави”. Але у ст. 2 ГПК у переліку позовних заяв осіб, за якими порушуються справи у господарському суді, зазначено, що справи господарського провадження порушуються за позовними заявами “прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави”. Тож, якщо орієнтуватися на положення статей 2 і 29 ГПК, господарський суд може порушувати справи за позовом прокурора лише у випадку, коли він звертається в інтересах держави, а для представництва інтересів громадянина прокурор може вступити у вже порушену справу за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду. Таке нечітке правове оформлення має бути усунене через зміну та доповнення речення абз. 4 ч. 1 ст. 2 ГПК, де слово “держави” замінити словами “громадянина або держави”. У справі порушеної за позовом прокурора, він виступає в інтересах позивача. Вступаючи у вже порушену справу, прокурор може виступати або в інтересах позивача або в інтересах відповідача або третьої особи. У будь-якому випадку, коли прокурор бере участь у господарському судочинстві, він несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Державні та інші органи, які виступають в господарському процесі на захист чужих інтересів у силу покладених на них законом функцій, наділені обсягом прав, що дорівнює обсягу прав сторони, в інтересах котрої вони беруть участь у судовому процесі.

Правове оформлення участі представника сторін та третіх осіб досить докладно встановлене нормами ст. 28 ГПК. Певні суперечки може викликати визначення інтересу представника. Представниками юридичних осіб можуть виступати їхні керівники та інші працівники, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами або довіреністю. В такому випадку у представника є безпосередній інтерес до предмету спору. Також представниками юридичних осіб і фізичних осіб можуть бути сторонні до них особи, які діють за договором або довіреністю. Безпосередній інтерес у такого представника щодо предмету спору відсутній, але опосередкований інтерес до результатів розгляду справи наявний завжди. Адже представник бере участь у справі для надання правової допомоги і його професійна майстерність значно впливає на результат. В свою чергу результат справи впливає на його репутацію як фахівця. Представник у господарському судочинстві користується всіма належними особі, яку він представляє, правами та може брати участь у всіх стадіях господарського провадження. При цьому слід враховувати, що у представника за довіреністю обсяг прав може бути обмежений самою особою.

Ініціатором порушення провадження в господарській справі є позивач, або прокурор чи уповноважені державні та інші органи. Далі по всіх стадіях судового процесу позивач, відповідач, треті особи, прокурор, уповноважені органи мають рівні можливості щодо процесуальних дій у суді першої інстанції та ініціювання перегляду судового рішення у всіх інстанціях перегляду: апеляційній, касаційній, Верховним Судом України, за нововиявленими обставинами. З-поміж таких учасників особливість статусу прокурора дозволяє йому з'явитися на будь-якій стадії судового процесу, незалежно від того, чи він брав участь у попередній стадії. Важливим є те, що ініціювати перегляд судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку може також особа, яка не брала участі у справі, але господарський суд вирішив питання про її права та обов'язки. Вона вступає в справу як самостійний скажчик з власним інтересом. Норми ГПК не встановлюють статус скажника, але об'єднуючи всіх можливих учасників, які мають право подати скаргу, використовується термін “особа, що подала апеляційну/касаційну скаргу”. Варто зауважити, що права учасників обмежуються залежно від завдань відповідної інстанції перегляду судових рішень. В апеляційній і касаційній інстанціях та під час перегляду судових рішень Верховним Судом України не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Апеляційний господарський суд повторно розглядає справу в повному обсязі. Вищий господарський суд України на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Тож, сторони в апеляційному провадженні мають всі права, що і в провадженні суду першої інстанції за винятком дій, пов'язаних з новими вимогами. В касаційному провадженні суд діє

² Закон про прокуратуру 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> (2016, липень, 11).

виключно для перевірки юридичної оцінки обставин справи та повноти їх встановлення у рішенні або постанові. На цій стадії суд та учасники не можуть здійснювати процесуальні дії, пов'язані із встановленням обставин справи та їх доказуванням. Справи про перегляд рішення господарських судів розглядаються Верховним Судом України за правилами, визначеними для їх перегляду в касаційному порядку, з особливостями, встановленими для провадження Верховного Суду України. Отже, права сторін при перегляді рішення господарських судів Верховним Судом України такі самі, що і в касаційному провадженні Вищого господарського суду України.

Перегляд судових рішень в апеляційній та касаційній інстанціях здійснюється з метою усунення суддівських помилок. Інстанція перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами призначена для виправлення об'єктивних помилок, незалежних від професійної здібності судді. Такий перегляд порушується на підставі заяви зазначених учасників. При скасуванні судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається господарським судом за правилами, встановленими ГПК. Учасники провадження мають права, що і в суді першої інстанції, пов'язані із встановленням обставин справи та їх доказуванням. Тож, в такому випадку може скластися ситуація, за якої до справи може залучитися інший або належний відповідач, або треті особи.

Правовий стан інших осіб, які беруть участь у справі, не маючи власного самостійного інтересу до предмету й сприяють правильному та законному вирішенню справи, найменш регламентованій нормами господарського процесуального права, а це зумовлює певні прогалини в законодавстві.

Відповідно до ст. 30 ГПК у господарському процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликають для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Вони зобов'язані з'явитись до господарського суду на його виклик, сповістити про знані їм відомості та обставини у справі, Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів. Спеціального визначення таких осіб немає, немає в господарському процесі свідків та спеціалістів. Особи, зазначені у ст. 30 ГПК, не є спеціалістами (оскільки залучаються до справи не для консультацій) та не свідками (оскільки не дають показання, а лише пояснення). Невизначеність їх правового статусу не дозволяє притягнути їх до відповідальності за завідомо неправдиві пояснення. Варто зазначити, що в господарському процесі засобом доказування є пояснення представників сторін та інших осіб, та немає такого засобу як показання свідків. Це не дивно, з урахування того, що основним суб'єктом звернення до господарського суду тривалий час були юридичні та фізичні особи зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності. Відносини між такими суб'єктами оформлюються лише в письмовій формі, тому свідчень з приводу певних обставин не було потрібно. Сьогодні коло справ, підвідомчих господарським судам, збільшується і по деяким з них показання свідків можуть стати в нагоді. Тому прийшов час ввести до учасників господарського судочинства свідка. Щодо осіб, зазначених у ст. 30 ГПК, одні і ті самі особи мають залучатися всіма судами при дослідженні тих самих питань, по яких вони сповістили знані їм відомості.

До господарського процесу залучають судового експерта у випадку, коли при з'ясуванні окремих питань справи потрібні спеціальні знання. Ініціювати участь експерта у судовому процесі можуть суд та учасники процесу, але остаточно рішення з призначення судової експертизи приймає суддя господарського суду. Статус судового експерта у господарському процесі визначається нормами ГПК та Законом України "Про судову експертизу"¹. Судовий експерт, оскільки це необхідно для дачі висновку, має право знайомитися з матеріалами справи, брати участь в огляді та дослідженні доказів, просити господарський суд про надання йому додаткових матеріалів та може відмовитись від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку. В господарському судочинстві лише двом учасникам можна заявляти відвід: це судді господарського суду та судовий експерт. Право заявити їм відвід мають сторони (позивач, відповідач, треті особи) та прокурор, який бере участь у справі, остаточно вирішує це питання суддя господарського суду. Судовий експерт зобов'язаний на вимогу судді господарського суду з'явитись на його виклик і дати мотивований

¹ Закон про судову експертизу 1994 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>> (2016, липень, 11).

висновок щодо поставлених йому питань. Участь експерта в суді першої інстанції не виключає його залучення і в апеляційній інстанції та за нововиявленими обставинами, але проведення експертизи може бути доручені іншому експерту. В ст. 80-1 ГПК зафіксовано, що у протоколі судового засідання зазначаються відомості про попередження судового експерта за дачу завідомо неправильного висновку або відмови від дачі висновку.

У протоколі судового засідання також зазначаються відомості про попередження перекладача про відповідальність за завідомо неправильний переклад. Власно цим положенням та нормами статей 44, 48, 49 ГПК про відшкодування витрат на перекладача окреслюється статус його у господарському процесуальному законодавстві. Проте нормативна невизначеність статусу перекладача в господарському процесі за наявної відповідальності становить прогалини у законодавстві. До того права та обов'язки перекладача як особи, що забезпечує реалізацію принципу національної мови судочинства¹, в сучасних умовах реформування повинна бути законодавчо закріплена.

Серед учасників судового процесу, які сприяють судовому провадженню, виокремлюється група учасників, які є працівниками господарського суду: секретар судового засідання та судовий розпорядник. Про секретаря в ГПК згадує лише ст. 80-1 ГПК. Нормами цієї статті встановлено, що протокол веде секретар судового засідання, який разом з суддею підписує його. Всі інші повноваження, які виконує секретар судового засідання, у господарському судочинстві визначаються за аналогією закону. Про судового розпорядника в ГПК не зазначено нічого, але згідно зі ст. 156 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»² порядок створення та діяльності служби судових розпорядників визначається положенням, що затверджується Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Радою суддів України. Оскільки ці учасники є працівниками суду, передбачається, що вони беруть участь у провадженні відповідного суду.

Як було заявлено, спрощений порядок господарського судочинства не позбавляє права захисту суб'єктів господарювання, але правова невизначеність статусу деяких учасників процесу та відсутність інших може призвести до ускладнення захисту. Отже, правова регламентація діяльності господарських судів потребує вдосконалення, проте функціонування спеціалізованих судів, які здійснюють правосуддя у господарській сфері, що швидко розвивається, є безумовним.

References:

1. *Hospodarskii protsesualnii kodeks 1991 [Economic Procedural Code of Ukraine 1991]* (Verkhovna Rada Ukraine). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (2016, July, 11). [in Ukrainian]
2. Treyshnikov, M.K. (red.). (1995). *Arbitrajnui protsess: Uchebnik [The arbitration process: Textbook]*. Moscow: Zertsalo. [in Russian]
3. Stepanova, T.V. (2015). *Klasifikatsiia uchastnikiv hospodarskoho protsesu [Classification of participants of economic procedure]*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universitetu. Ser.: Yuryspudentsiia, 15 (tom 2) [Scientific Journal of International Humanitarian University.: Jurisprudence August 15 (Volume 2)]*, 62-64. [in Ukrainian]
4. *Constitution of Ukraine 1996 [Constitution of Ukraine 1996]* (Verkhovna Rada Ukraine). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>> (2016, July, 11). [in Ukrainian]
5. *Zakon pro prokuraturu 2014 [The law about public prosecutor's office 2014]* (Verkhovna Rada Ukraine). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> (2016, July, 11). [in Ukrainian]
6. *Zakon pro sudovu ekspertizu 1994 [The Law on Judicial Examination 1994]* (Verkhovna Rada Ukraine). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>> (2016, July, 11). [in Ukrainian]
7. Husarov, K.V. (2000). *Problemy tsyvilnoi protsesualnoi pravosubiektnosti [Problems of civil procedural legal personality]: avtoref. dys. kand. yurypd. nauk: spets. 12.00.03 «tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo» [Thesis for PhD degree in law]*. Kharkiv. [in Ukrainian]
8. *Zakon pro sudoustrii ta status suddiv 2010 [Law on the Judiciary and Status of Judges 2010]* (Verkhovna Rada Ukraine). *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>> (2016, July, 11). [in Ukrainian]

¹ Гусаров, К.В. (2000). Проблеми цивільної процесуальної правосуб'єктності: *автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право»*. Харків.

² *Zakon pro sudoustrii ta status suddiv 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>> (2016, липень, 11).